

קבר לספרים

על העיתונות המקוונת בעולם ובישראל

יובל דרור, *עיתונות מקוונת, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 2011, עמ' 204.*

החדשותי, לא ברור מהו ייחודו של המידע החדשותי שהופיע בכתב יד ומה קורה למידע חדשותי זה עם המעבר לפורמט המודפס. הכותב מתעלם למעשה מהעובדה שתעשיית החדשות המודפסות לא החלה ב־1605, אלא קיימת בשתי צורות נפרדות שנים רבות קודם לכן: (1) כבר ב־1450 החלו יזמים בגרמניה, ואחר כך באיטליה, בצרפת ובאנגליה להדפיס טקסטים חדשותיים חד פעמיים שעסקו במלחמות ובפלילים. (2) כבר בתחילת המאה השש־עשרה החלו יזמים בוונציה להפיץ באופן מסודר בכל רחבי אירופה מהדורות מצומצמות של טקסטים חדשותיים סדרתיים שהופיעו בכתב יד ונקראו "גזטות". השימוש בכתב יד לא נבע מבעיות טכנולוגיות, אלא מרצון לצמצם במכוון את חשיפת המידע החדשותי, שהיה כלכלי בעיקרו ונמכר בכסף רב למספר מנויים מצומצם. שנת 1605 מציינת, אפוא, לא את ראשית הדפסת החדשות, אלא את ראשית ההדפסה הסדרתית־פריודית של חדשות כלליות שנמכרו במחיר נמוך יחסית לציבור הרחב. הוא לא מנסה להסביר גם מדוע נעשה ב־1605 המעבר הכפול מייצור ידני של חדשות סדרתיות לייצור מודפס מכאן, ומייצור חד פעמי לייצור סידרתי מכאן, נושא שלא כאן המקום להרחיב בו.

הבעיה השנייה המסתמנת כבר בפרק הראשון היא ההסתמכות הבלעדית של דרור על מחקרים שרובם פורסם בארצות הברית ומיעוטם באנגליה. כתוצאה מכך נוצר רושם כבר בפרק הראשון שכמעט כל התפתחות תעשיית החדשות לדורותיה התרחשה בעולם האנגלו־סקסי ובעיקר בצפון אמריקה, בעוד אירופה הקונטיננטלית וחלקי העולם האחרים אינם אלא תפאורה שולית. כתוצאה מכך מוצגת בפרק זה תמונה חלקית ולא מדויקת. כך, לדוגמה, בעמוד 8 מתייחס דרור לחשיבות הטלגרף של מורס ולהשפעתו על תעשיית החדשות (האמריקנית כמובן), אולם מתעלם מהעובדה שהטלגרף הראשון, הטלגרף האופטי של קלוד שף, החל לפעול כבר ב־1793, ועד אמצע המאה התשע־עשרה הוא נפרש לאורך אלפי קילומטרים בצרפת, איטליה, ספרד, גרמניה, בלגיה והיה מערכת טלקומוניקציה יעילה שכיווצה את ממד המרחב־זמן החדשותי.

העדפת נקודת המבט האנגלו־סקסית משמשת מכשלה גם בת הפרק המוקדש לווידאוטקסט ולטלטקסט. דרור מתעלם מהעובדה

האם יעמוד העשור השני של המאה העשרים ואחת בסימן של שינויים דרמטיים בעולם העיתונות? יובל דרור, מחבר הספר *עיתונות מקוונת*, שיצא לאור בשלהי 2011, סבור כך. לדבריו, סוגיות ראשונות לשינוי כבר נראו בשטח, דוגמת הופעת מידע ראשוני על חיסול בן לאדן באתר *טוויטר*, וצילומי הצונמי ביפן באתר *יוטיוב*.

הקורא הסקרן המעוניין לקבל מידע מפורט יותר על מטרותיו של הספר יגלה לתמהונו שלהוציא תקציר על גב הכריכה, אין לספר כלל מבוא. לפיכך לא ברור מדוע החליט דרור לכתוב ספר העוסק בתקשורת מקוונת ומדוע נבנה ואורגן הספר כפי שאורגן. למותר לציין שהיעדר מבוא מוביל לכך שאין בספר סקירה של מגמות המחקר של העיתונות המקוונת, ושל הסוגיות המרכזיות שהעלו חוקרי התחום. הפרק הראשון בספר, הכולל בסך הכול שישה פרקים, משמש מעין מבוא היסטורי העוסק בהתפתחות התקשורת המקוונת בשנים 1980–2000.

בפועל מציג המחבר בתמציתיות סקירה בת מאות שנים. הוא פותח בעיתונות הכתובה בכתב יד, עובר לעיתונות המודפסת ומשם לעיתונות הרדיו והטלוויזיה. רק חלקו השני עוסק בראשית התקשורת המקוונת וסוקר את התפתחות שירותי הווידאו־טקסט־טלטקסט, ומשם עובר להתפתחות הרשת ולתחילת הופעת אתרי חדשות אמריקניים באינטרנט באמצע שנות התשעים, ואתרי חדשות ישראלים בסופם. נראה שהפרק נכתב מהר מדי והמחבר לא הקדיש תשומת לב מספקת לסיבות המעבר משלב לשלב; לעתים הוא מציג אף מידע שגוי. כך, לדוגמה, בעמודים 6–7 מספר המחבר שהעיתון המודפס הראשון יצא בשטרסבורג ב־1605, אבל "ארבעים שנה קודם לכן ראה אור בבוסטון העיתון הראשון בארצות הברית". לא היו דברים מעולם – והעיתונות האמריקנית הופיעה מאוחר יותר.

דרור מציין שעיתונים הופיעו כבר ברומא בכתב יד, אולם מכיוון שאין בפרק זה ניסיון להגדיר מהו עיתון וכיצד משפיעות תכיפות ההופעה שלו והתשתית החומרית־טכנולוגית שלו על עיצוב המידע

הבלוגים למקור מידע חדשותי חשוב ומעמד המקצועי של הבלוגרים השתווה בהדרגה לזה של עיתונאי הדפוס. האחרונים התקשו לקבל מגמת שינוי זו, שנתפסה כמכרסמת באמינותו של המידע החדשותי המסורתי. אולם בעוד הבלוגרים לא מתימרים לשמש חלופה לעיתונות המסורתית, כמה במקביל תופעת עיתונאים אזרחים העוסקים באיסוף, בדיווח, בניתוח ובהפצה של מידע חדשות באתרים מקוונים ייעודיים. עיתונות אזרחית זו, שטוענת שהיא כלי מרכזי לשימור הדמוקרטיה, זוכה לתהודה בזכות הדיווח המידי על אירועים כמו התקפת הטרור על הרכבת התחתית בלונדון ביולי 2005. בהדרגה גדל מספר אתרי החדשות של העיתונות האזרחית, שהבולטים בהם הם אתרים כמו ויקיניוז והקשור לויקיפדיה, ויקיליקס המפרסם בשנים האחרונות מיליוני מסמכים מסווגים של גורמים ממשלתיים וארגונים עצמאיים שונים או ההאפינגטון פוסט המשמש אכסניה לאלפי בלוגרים שעבדו ללא תשלום. אבל אף על פי שעיתונות זו מתימרת לשמש אלטרנטיבה לתקשורת המסורתית, תכניה נבלעים לעתים בתוך תקשורת זו (ראו קניית האפינגטון פוסט בי 2011 בידי חברת AOL).

לצד אתרי החדשות הכתובות יש לציין אתרי וידאו, כמו יוטיוב, המשמשים פלטפורמת הפצה זולה ורחבת תפוצה שבה עושים שימוש הן גופים חדשותיים ממוסדים והן עיתונאים אזרחים.

השימוש החדשותי ברשתות חברתיות עומד במרכז הפרק הרביעי. המחבר סוקר את התפתחות הרשתות החברתיות "פייסבוק" ו"טוויטר" ומראה כיצד עיתונאים אזרחים עושים בהן שימוש נרחב להעברת מידע מידי על אירועים שהתקשורת המסורתית מתקשה לכסות, כמו המהומות באיראן בינוי 2009. חבל שהספר לא מכסה את תפקידן בסיקור המרידות רחבות ההיקף בעולם הערבי במהלך 2011 (דרור מזכיר אירוע זה בקצרה רק בסיכום).

העיתונות המסורתית מרבה לצטט את אתרי הרשתות החברתיות הן כמקור מידע מידי והן כבסיס לקבל פרטים ביוגרפיים על דמויות ציבוריות המשתמשות בהן לדיווח שוטף על פעילותם הימיומית. העובדה שגם ציבור העיתונאים עושה שימוש אישי באתרים אלה להבעת דעותיו הפרטיות על המתרחש, יוצרת לעתים קונפליקט בין עמדותיו לעמדת הגוף התקשורתי שבו הוא מועסק. לכן יותר ויותר גופי תקשורת מוציאים לאחורונה הנחיות הדורשות מהעיתונאי לצנזר את התבטאויותיו האישיות ברשתות אלה.

לנוכח עליית "טוויטר" ו"פייסבוק" מאבדת התקשורת המסורתית בהדרגה את מעמדה כמתווכת בלעדית בין הציבור לאירוע. את מקום העיתונאי המקצועי שיצר את סדר היום ובחר איך וכיצד לטפל באירוע מחליף קהל אנונימי ולא מקצועי של משתמשי ויוצרי תוכן הקובע סדר יום חדש. במקרים אחרים, כמו במקרה של "גוגל ניוז" מחליף את העיתונאי המקצועי אלוגריתם מתמטי הקובע מהו האירוע החדשותי החשוב יותר והחשוב פחות.

הפרק החמישי בספר מוקדש לדיון בהתפתחות טכנולוגיות חדשות להפצת מידע מקוון בכלל וחדשותי בפרט. דרור סוקר את התפתחות הנייר האלקטרוני ובוחר את השימוש שעשו בו חברות כאמזון וברנס אנד נובל לפיתוח טבלטים ("קינדל" "נוק") המשמשים בעיקר להפצת הספר האלקטרוני. אבל טכנולוגיה זו עדיין לא מפותחת מספיק כדי לשמש פלטפורמה להפצת עיתונים מקוונים. לעומת זאת הופעת ה"איי פד" של אפל באפריל 2010 אכן מסמנת תחילה של שינוי השילוב של מסך מגע באיכות טובה הניתן לשימוש מולטימדיה,

ששירות הווידאוטקסט און-ליין הציבורי המוצלח הראשון לא פותח בארצות הברית ולא באנגליה אלא בצרפת. הכוונה לשירות ה'מיניטל' של הדואר הצרפתי שהחל לפעול ב-1982 ושירת עשרות מיליוני משתמשים. בשנת 2009 היו עדיין לשירות הזה מיליוני משתמשים, והוא אמור להיגגר רק ביוני 2012.

הפרק השני של הספר ממשיך בסקירה הכרונולוגית ומתרכז בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת. בפרק זה, כמו בפרקים הבאים, מציג המחבר שליטה בחומר. בסוף הפרק הראשון הוא טוען שיוצרי החדשות בסוף שנות התשעים לא העריכו כהלכה את עוצמת השינוי הפרדיגמטי העובר על תעשיית החדשות. זאת משום שהמעבר לתקשורת מקוונת גרם לפיצול התוכן מהמדיום ולהחלשת המדיום, וחייב את המפיקים ליצר תוכן חדשותי 24 שעות מסביב לשעון תוך שימוש באמצעי מולטימדיה מגוונים, ולהעניק למידע מקוון זה ממד גלובלי ואינטראקטיבי.

בתחילת המאה העשרים ואחת הפך האינטרנט לזרז לשינויים מבניים עמוקים. השקעות העיתונים המסורתיים באתרי אינטרנט גדלו, ובעקבות זאת גדל החיכוך בין עובדי העיתון המודפס לעיתון המקוון והתעורר ויכוח על טיב הקשר עם עיתון האם המודפס. האם האתר צריך להיות עצמאי או כפוף לעיתון הישן או אולי צריך לבנות מודל ביניים. על רקע ויכוח זה מציג דרור שלושה מודלים של אתרי חדשות שהתפתחו בישראל החל בסוף שנות התשעים: עיתון הארץ עיצב מודל המכפיף את האתר המקוון לעיתון הישן. אתר ynet, לעומתו, מקיים הפרדה ברורה בין מערכת האתר המקוון למערכת העיתון ידיעות אחרונות. בין שני מודלים אלה ניצב אתר החדשות של מעריב, nrg, כמקרה ביניים. האתר מפיץ הן חומר שסופק בידי כתבי העיתון המודפס, והן חומר מקורי. אבל החל ב-2010 החל גם אתר זה להתקרב למודל של הארץ.

דרור טוען שהמודל הנפוץ ביותר בעולם הוא מודל שילוב המערכות, שבו עיתונאי הדפוס ועיתונאי האינטרנט ממוקמים באותו חדר מערכת ומזינים זה את זה. ההחלטה לאחד את מערכות הדפוס והמערכות המקוונות נובעת לא רק מסיבות מערכתיות אלא גם מסיבות כלכליות, על רקע המשבר החמור שממנו סובלת עיתונות הדפוס מאז 2008. המשבר הכלכלי שהתחזק מאז 2008 הוביל בשנים האחרונות לא רק לאיחוד בין מערכות אלא בהדרגה גם להחלטה אסטרטגית לנטוש סופית את המהדורה המודפסת ולהתרכז במהדורה המקוונת בלבד. דרור סבור שמגמות אלה מתחילות להסתמן גם בעיתונות הישראלית. לאור הירידה המשמעותית בהכנסות מפרסום, מחפשים העיתונים כיום מודלים כלכליים חדשים. הניסיון לגבות תשלום תמורת כניסה לאתר המקוון מראה הצלחות במקרים מסוימים (דוגמת Wall Street Journal), וכישלונות צורבים במקרים אחרים (דוגמת Newsday). בפרק השלישי בוחן דרור אם התקשורת המקוונת הצמיחה סוג חדש של עיתונאים. הופעת הווב 2.0 והתפתחות המדיה החברתית הובילה, החל מתחילת שנות האלפיים, לשינוי פניהם של אתרי החדשות. התוכן החדשותי מתבסס יותר ויותר על תקשורת דו-סטרית עם קהל הגולשים הנתפס כגורם פעיל ויצירתי, המשנע כמויות ענק של מידע תוך שימוש בארכיטקטורות של שיתוף ופתיחות. הפלטפורמות החברתיות החדשות מאפשרות עתה לקהל הגולשים לעסוק בפועל בעיתונאות מולטימדיה. על רקע מגמה זו בוחן דרור את התפתחות הבלוגים שחשיבותם לתעשיית החדשות הוכרה בעקבות אירוע מגדלי התאומים. מאז הפכו

לצד הניסיון של Apple בהפעלת חנות "אייטיון", השפיע יותר ויותר על מו"לים ליצור מהדורות עיתונים מקוונים המתאימות לקריאה ב"אי פד". ההשפעה של טבלט זה על תהליך צריכת החדשות המקוונות מזכיר במידת מה את השפעת הופעת הרדיו-טרנזיסטור בשנות החמישים והשישים.

בסיכום מציין דרור בצדק שתאוריות התקשורת שפותחו במאה העשרים שוב אינן מתאימות לאמצעי התקשורת המקוונים החדשים. בעידן התקשורת החברתית וה"אייפד", מושגים כמו "משדר", "קולט", "מדיה", "מתווך" ו"שומר סף" אינם מתאימים למערכת תקשורת שכמות המידע הבלתי סופית שלה לא כפופה יותר למגבלות מרחב וזמן מסורתיים, מערכת שחלקיה נמצאים במצב של השתנות מתמדת, ואי אפשר למיין ולנתח את יחסי הכוח ההיררכיים המתקיימים בה בכלים מסורתיים. למערכת מקוונת זו יש עוצמה אדירה המובילה לא רק לשינויים תקשורתיים ותרבותיים. כפי שראינו במהלך האביב הערבי מחז גיסא, ובמידה צנועה יותר בתנועת המחאה הישראלית של קיץ 2011 מאידך גיסא, מערכת זו יכולה להוביל למהפכה תודעתית, חברתית פוליטית, צבאית ואולי אף כלכלית.

מכאן ספר הלימוד של יובל דרור הוא עשיר ומעניין. עם זאת, כפי שציינתי בתחילת הביקורת ראוי היה להוסיף לספר מבוא, לבחור כותרת מתאימה יותר לתכנון (הספר אינו עוסק בתקשורת מקוונת בלבד, כפי שמצביעה כותרתו, אלא ביחסי תקשורת עיתונאית ישנה וחדשה), ולתקן ולהרחיב את הפרק הראשון. ראוי גם להוריד מהחלק המסכם את הכותרת "פרק 6". שכן מבוא הוא מבוא וסיכום הוא סיכום, ואת הפרקים יש למקם ביניהם.

למרות המהפכה המקוונת, לכתיבה אקדמית מסודרת, בהירה ומדויקת עדיין יש תפקיד מרכזי במרחב הציבורי הדמוקרטי.

עוזי אלידע

יהדות ויהודים בתערוכת העיתונות העולמית

Susanne Marten-Finnis and Michael Nagel (eds.), *The PRESSA International Press Exhibition Cologne 1928 and the Jewish Contribution to Modern Journalism*, Bremen, .Edition Lumière, 2011, 2 vols., 734 p

"פרסה", תערוכת העיתונות העולמית, נפתחה בעיר קלן ב-12 במאי 1928. עד לסגירתה באוקטובר אותה שנה ביקרו בה חמישה מיליון איש מגרמניה ומרחבי העולם. התערוכה הוגדרה אז כ"מבט ראשון של העולם על העיתונות" ונותרה מאז ועד היום האירוע הגדול מסוגו בהיסטוריה. התערוכה ביקשה להציג מצד אחד, ברוח מחקריו בני תקופה של הסוציולוג מקס ובר, את השוני והייחודיות שבתרבויות העיתונות השונות, אך גם להציג את העיתונאות כצורה של יצירתיות אינטלקטואלית, כלכלית וטכנולוגית, ככוח חיוני של עשייה היסטורית וכביטוי לקשרי תרבות ושיתוף פעולה בין העמים והמדינות. ביוזמתה של היועץ היהודי לענייני משפט של קלן והפעיל הציוני, מקס איזידור בודנהיימר, זכתה העיתונות היהודית לביתן משלה בתערוכה,

קובץ המאמרים המאלף עוסק על פי בחירת העורכים והתמחותם בעיקר בתקשורת בגרמניה ובקשר היהודי לתרבות הגרמנית. הממדים הבינלאומיים של ה"פרסה" זכו להדהוד מצומצם יותר. בחינה של החומר המגוון המוגש בשני הכרכים מצביעה גם על כך ש"מדע העיתונות" (כמו "מדע היהדות") לא מת בקרב ההיסטוריונים בגרמניה... אך דווקא המפגש בין שיטות המחקר והאפשרות לטפל במידע הרב שגדש את הדיונים ואת הפרסום "גם בדרך אחרת" מאתגרים למדי.

גדעון קוץ

חלוץ שנחליץ משכחה

דוד טל, יהודה-הליב קנטור: חלוץ היומון העברי, ביוגרפיה, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 2011, 432 עמ'.

בפתח דברי הקצרים על ספר נחוז זה, אעז ואומר כי מבט לאחור על תולדות העיתונות העברית אפשר להגדיר את יהודה לייב קנטור (1849-1915) כעורך וכעיתונאי המקצועי החשוב בתולדותיה, כאיש המפתח בתולדות אמצעי התקשורת העבריים והתקשורת היהודית בכלל. הוא היה מבקר עיתונות חלוצי וידען שלא היסס ליישם את השקפותיו וגישתו המודרנית בעיתונים המרכזיים שהנהיג ושבהם כתב בשלוש הלשונויות של יהדות רוסיה: רוסית, עברית ואידיש, עורך ה**צפירה** וה**מליץ**, **רוסקי ייברי**, ומעל הכול יוצר היומון הראשון בעברית, ה**יום** (1886-1888). "עיתון החול – והנחילנו את לשון החול הפשוטה", כדבריו של חיים נחמן ביאליק.

בגיליון 34 (2006) של **קשר**, שהיה הראשון בסדרה המחודשת של כתב העת, הקדשנו חלק נכבד ל**היום** ול-120 שנותיה של העיתונות היומית בעברית. הבאנו שם, בין השאר, את מאמרו של דוד טל ובו פרסום ראשון של מסמך הבקשה להוצאת עיתון יומי בעברית שהגיש קנטור בסנט פטרסבורג ב-1884¹. דוד טל גילה את המסמך בעבודתו בארכיונים הרוסיים שנפתחו. ספרו של טל מצטיין בעושר מסמכי ארכיון מקוריים שגילה ואסף במאמץ ראוי לכל שבה, בשימוש במסמכים ובהתכתבויות שגאל מן המחבוא בארכיונים בארץ. יש בו איסוף מדוקדק של ציטוטים על קנטור מפי עמיתיו ובני דורו. בכך הוא משמש נדבך תיעודי חיוני לכל מחקר עתידי על תולדות העיתונות העברית בכלל ועל עיצובה של התקשורת בחברה היהודית בתקופה הנדונה. הספר ערוך בצורה כרונולוגית, מנעוריו ומחינוכו של קנטור בליטא ועד סגירת המעגל ושובו לשם כרב בעשרים שנות חייו האחרונות. בחטיבה המרכזית תיאור עבודתו העיתונאית על שלביה, וניסיון להצגה מפורטת של העיתונים עצמם, במיוחד של ה**יום**, המועילה כשלעצמה אך חורגת מתחום הביוגרפיה.

המשימה שלקח על עצמו טל ראויה לכל שבח. ודאי הגיע הזמן לגלות אישיות מרכזית בהיסטוריה התרבותית היהודית שאיננה מוכרת גם למי שממשיכים זה שנים בדרך שסלל ובכך לסתום חלל בלתי נסבל בחקר העיתונות והחברה.

כוחו של הספר, כאמור, הוא בתיעוד שבו, לאו דווקא במתודולוגיה. לכן מוטב שהיה נכתב מלכתחילה כספר שווה לכל נפש, והוא אכן כזה ברוב חלקיו. הגדרתו כ"ביוגרפיה אינטלקטואלית" אינה צריכה למנוע

שכלל גם תצוגה של העיתונות העברית בארץ ישראל. בראש הביתן בן שש הצלעות התנוסס מגדל ועליו מגן דוד זוהר. הוא נועד גם, לדברי המארגנים, להילחם ב"דעות הקדומות" כלפי היהודים (מן ההכנות להקמתו לא נעדר סכסוך בין המארגנים מן הקהילה היהודית הגרמנית הפרו-ציונית לעיתונאי האידיש מפולין ומארצות הברית שמצאו כי החלק שנועד להם היה "משפיל").

בשנת 2008, במלאת שמונים שנה לתערוכה, ערכו המכון ללימודי עיתונות של אוניברסיטת ברמן והמרכז ללימודים אירופיים ובין-לאומיים של אוניברסיטת פורטסמות כינוס מדעי בין-לאומי במועדון העיתונות בברמן שעסק הן בתערוכה עצמה ובארגונה כאירוע מדיה ואירוע פוליטי והן ב"תרומת העיתונות היהודית לעיתונות המודרנית" כפי שבאה לידי ביטוי, בין השאר, בתערוכה. שני הכרכים עבי הכרס של המאמרים המבוססים על ההרצאות שנישאו בכנס מתחלקים גם הם לשני נושאים אלה.

בחלק הראשון נמצא דיון מסקרן ב"חלק היהודי" בביתן הסובייטי. סוון מרטן-פיניס הציגה את מה שהיא רואה כ"שורשים" היהודיים של העיתונות הבולשוויקית הסובייטית, שחלקם התבססו, לדעתה, על "עקרונותיה" של העיתונות הסוציאליסטית היהודית, בעיקר זו של הבונד. איגור דוכן עסק בעיצוב הביתן הסובייטי בידי האדריכל אל ליסצקי. יוהנס שוורץ הציג את היחסים ואת המחלוקת בין הביתנים ה"דתיים": הקתולי, הפרוטסטנטי והיהודי. קרול סארלנד ומיכאל נגל עסקו בדמותו של מקס בודנהיימר כפעיל ופובליציסט ציוני ובהשקפותיו על מקומה של העיתונות היהודית בגרמניה.

בחלק השני דנו אן מקסימיליאן יאנר-גוגול והורסט פוטקר בתרומתם של היהודים לעיתונות הגרמנית מנקודת מבטה של האחרונה, מהיינריך היינה ועד סוף המאה התשע-עשרה. מזרחה יותר באירופה – מרקוס וינקלר עמד על תפקידם של העיתונאים היהודים במודרניזציה של העיתונות בשפה הגרמנית בבוקובינה. הדוויג אויבארי עמדה על תפקידם בעיתונות הגרמנית בהונגריה. קרסטין פון דר קרון כתב על העיתונות היהודית המדעית בגרמניה במאה התשע-עשרה. דוד מיאולה כתב על יחסו של הביטאון המרכזי של יהודי גרמניה, **אלגמיינה צייטונג דאס יודנטומס**, לאמנציפציה של היהודים בדוכסות באדן בשנים 1837-1846. גדעון קוץ ניתח את הופעת חדשות החוץ, התפתחותן ותפקידן כאמצעי מודרניזציה בשבועון העברי הראשון, המגיד, שהופיע מ-1856 בפרוסיה המזרחית. דרור שגב הציג את הסקרים ההיסטוריים והסוציו-כלכליים של הקהילה היהודית שפורסמו ב-1887-1888 בעיתון ה**צפירה** שבעריכת נחום סוקולוב בוורשה ככלי למלחמה באנטישמיות. רוני באר-מרקס הציגה את תרומתו של השבועון ה**לבנון** למודרניזציה בקרב היהודים בעיר מיינץ בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה, למרות השתייכותו לחוגים האורתודוקסיים. אליאונור לפין-אפל הציגה את סיום מלחמת העולם הראשונה והקמת הרפובליקה האוסטרית הראשונה בעיני העיתונות היהודית בווינה.

חטיבה מיוחדת בספר עוסקת ביחסים שבין טקסט ותמונה, אירים, צילום וסרטים. נמצא בו בין השאר את מאמרה של מלגוז'טה מקסימאק על "ההתפתחות הוויזואלית" בעיתונות הציונית בשנים 1885-1914. מיכאל ברקוביץ סקר את מערכת היחסים "בין יהודים לצילום" ועמד על תרומתם של צלמים יהודים למודרניזציה של העיתונות מתחילת המאה העשרים ועד שנות העשרים שלה. יוהנס הופינגר חשף את האנטישמיות שבסרטו האוסטרי של ג'ו פאבסט, **המשפט**, שצולם ב-1948...

שלא מטמיע את רישומו מעל גבי המסך הקטן, מתקשה להותיר חותם גם בזיכרון הציבורי. נזכרתי בסיפור הזה על שמיר כאשר קראתי את ספרה של מיכל ספיר אשר כתבה ביוגרפיה על פנחס ספיר, הסבא שלה. משה דיין, שמערכת יחסיו עם ספיר הייתה רצופה מחלוקות, הגדיר אותו ביום מותו, בראיון בטלוויזיה, "אחד האישים המרכזיים בעם היהודי".¹ למרות זאת נדמה שמשותפים צעירים בתכנית הטלוויזיה "אחד נגד מאה", יתקשו להיזכר בדמותו. ההסבר לכך יכול להיות, כמו במקרה של שמיר, היעדר הכריזמה הטלוויזיונית של ספיר. הדיוקן הציבורי של המנהיגים הפוליטיים שלנו לובש חיים וזיכרון ציבורי בקופסה הקטנה שבסלון ביתנו. ספיר היה בשיא כוחו כשר האוצר בתחילת עידן הטלוויזיה, אולם קשה להיזכר בסרט תיעודי העוסק בו. כנראה גם המפיקים והבמאים מחפשים אישים שמעוררים עניין ואמפטיה בקרב הצופים. דמותו הגמלונית ונטולת הברק, דרך דיבורו המחוספסת והיגוי בלתי ברור לא היו שייכים לזן הפוליטיקאי הכוכב, אף על פי שמפעל חייו הוא מן החשובים בתולדות היישוב.

כמה ביוגרפיות נכתבו על פנחס ספיר – בידי אריה אבנרי, דוד לוי-פאור, בלה קרני, מרדכי נאור ויצחק גרינברג. עם זאת מעניינת במיוחד הביוגרפיה שכתבה נכדתו, מיכל ספיר, המנסה להתמודד גם עם הזווית האנושית בחייו. ביוגרפיה הנכתבת בידי קרוב משפחה חשודה מטבע הדברים במשוא פנים ובניסיון להראות את חצי הכוס המלאה בחייו של נושא הספר. ספיר אינה היסטוריונית; היא חוקרת ספרות ומסאית. היא לא הסתפקה במסמכים ובעדויות, אלא השלימה בדמיונה אירועים לא מתועדים בביוגרפיה של סבה. הפרק הראשון של הספר, הקרוי "יומן נעורים", מספר על יומן שניהל ספיר, אבל לא נמצא. הכותבת לא התקשתה להתגבר על האובדן: "בחרתי לתאר את ימי נעוריו של ספיר באמצעות שחזורו הפיקטיבי של אותו יומן נעלם" (עמ' 15).

אף על פי שהספר נכתב, כאמור, ביד אוהבת ולא בידי חוקר נטול פניות, הוא מצליח לעורר עניין בזכות התובנות האישיות שמעלה המחברת. למשל, כאשר ספיר כיהן כמנכ"ל משרד הביטחון בשנות החמישים, היא כותבת על המפגש שלו עם הגנרלים הצבאים, יפי הבלורית והתואר. "אף על פי שידע את ערכו, בנוכחותם הנוגשלתנית והבוטחת בעצמה של אנשי הצבא חש גדול מדי, מגושם ונבוך, מתלבט בין הערצה וחשדנות" (עמ' 191).

והנה דווקא האיש הזה, שלא חש בנוח עם נוכחותו הפיזית, היה לכוכב היומנים שהוקרנו בבתי הקולנוע באמצע שנות החמישים כאשר כיהן כשר המסחר והתעשייה. למשרד היה קצין עיתונות חרוץ בשם אשר הירשברג אשר היה מוודא שבכל ביקור של ספיר במפעל יתלווה אליו צוות של יומן הקולנוע אשר היה מצלם אותו חותך סרטים ולוחץ ידיים. כאשר הגיעו לספיר השמועות כי מכנים אותו "סטאר-ספיר" הוא הרים טלפון להירשברג ונזף בו לכאורה: "מה אתה מארגן לי את כל האירועים האלה", ואמר לאחד ממקורביו שהוא "צריך את זה כמו חור בראש, אבל אם הירשברג אומר שצריך" (עמ' 325).

למרות ה"כוכבות" הזו, ספיר חש לא בנוח, ואולי גם רגשי נחיתות, כלפי הכוכבים הטבעיים של המפלגה, כגון משה דיין וגולדה מאיר, אשר ניחנו בכריזמה אישית ותקשורתית. ספיר כותבת כי "רגשותיו כלפי דיין היו מאוד אמביוולנטיים. הוא העריך אותי, אבל פחד ממני וקינא בו. הוא התייחס אליי כמו שתלמיד טוב, 'חנון', מתייחס אל הילד הפרחח והמקובל בבית הספר" (עמ' 652).

את העיסוק בסיפורו האישי של הגיבור, לצד השתייכותו לסביבה התרבותית שבה פעל. הייחוד והטרגדיה של קנטור, כמו של עיתונאים גדולים אחרים בהיסטוריה, היא דבקותם בתפקידיו של איש התקשורת שהיה מתווך מרכזי בתקופתו, ונעלם עם סיומה מן ההיסטוריה של תרבותנו. פשוט "ז'ורנליסט", כפי שקרא לו פרישמן בחמלה אך גם בהערצה. הוא לא נקשר לשום זרם אידאולוגי, לא מיצב את עצמו בתוך "עידן" – אם זה של ה"השכלה" ואם זה של "התחייה". דווקא כאן כדאי היה לנסות ולשחזר דמות בשר ודם שאנו מוצאים פחות מדי את עקבותיה, בכמה עדויות.

המחבר מנסה להתמודד בכבוד עם מלכודת הנרטיב הפוזיטיביסטי. מערכת החינוך היהודי שבתוכה גדל קנטור, כמו גם מערכת הרבנות שבה פעל בשליש חייו האחרון, בלי לוותר על החידק העיתונאי, מוצגות בהרחבה ניכרת. כך גם ניסיון לניתוח מבנה העיתונים, במיוחד היום. אך תרומתם של תיאורים אלה מתבטלת בשל שבירת המבנה הנרטיבי וספקות לגבי המתודולוגיה. המחבר לא היה צריך לאמץ או לאלץ "מודלים" מתחומים שבהם לא הוכשר המיושמים בתמימות מה... אפשר היה להציג, למשל, ניתוח "רוחבי" ובין-לשוני של העיתונות היהודית של התקופה (שלקנטור הייתה יד בחלק נכבד מהם). חוקר תולדות התקשורת עשוי להתעניין, למשל, בתיווך הייחודי של קנטור בין הישגי העיתונות העולמית לפעולתה של העיתונות העברית והיהודית, ובהשתלבותו במגמות אמצעי התקשורת בתקופתו, כמו תפיסת ה"אובייקטיביות" שלו. זה נעשה וייעשה במחקרים אחרים.² הספר הזה, הכתוב בידי חלוץ ומגלה נלהב של מונומנט תרבותי, לא נזקק לכך. החוקרים, איש איש בתחומו, ייטיבו לעשות אם ינצלו את המידע הכלול בדפיו.

גדעון קרץ

הערות

- 1 דוד טל, "היום: ימים ראשונים", קשר, 34 (2006), עמ' 91-101.
- 2 גדעון קרץ, "היום: עיתון 'עממי' ואובייקטיבי", שם, עמ' 84-90.

הצד החלש של האיש החזק

מיכל ספיר, היש הגדול: ביוגרפיה של פנחס ספיר, ידיעות ספרים, 2011, 808 עמ'.

הנה מעשה שסיפר לי מאבטח ביחידת האישים של משרד ראש הממשלה באמצע שנות התשעים. באותה עת הייתי יועץ תקשורת לאחד השרים והזדמן לי לשוחח מפעם לפעם עם "הבחורים המצוינים", כפי שכינה אותם מנחם בגין. אותו מאבטח נהג ללוות את יצחק שמיר גם לאחר שסיים את כהונתו כראש הממשלה בשנת 1992. יום אחד, כאשר צעד שמיר ברחובות תל-אביב כפי שנהג לעשות מדי בוקר, ניקרו בדרכו שתי בחורות צעירות. אחת מהן קימטה את מצחה בניסיון להיזכר. "יו", היא אמרה לחברתה, "תראי, הנה בן-גוריון". שמיר כיהן בתפקידו יותר מכל ראש ממשלה אחר, להוציא דוד בן-גוריון. למרות זאת הוא כנראה אחד הנשכחים שבהם בתודעה הציבורית. אחד ההסברים לכך יכול להיות ששמיר לא היה דמות כריזמטית. בעידן הטלוויזיה, מי

דרכו כמנכ"ל משרד הביטחון ולוי אשכול וגולדה מאיר לא היו בקיאים בנושאי ביטחון לפני שמונו לתפקידיהם. הסבר מתקבל יותר על הדעת, ככל הנראה, הוא שספיר לא חש שהוא מסוגל לגלם את הדמות הייצוגית שמחייבת התייצבות רבה בפני המצלמות. לשאת נאומים בפני האומה אינו דומה לגזירת סרטים בחנוכת מפעלים.

ספיר היה מוטרד מן האופן שבו ייזכר שמו בהיסטוריה. בערוב ימיו הוא נפגש עם העיתונאי אריה אבנרי שתכנן לכתוב עליו ביוגרפיה. אבנרי סיפר על דברי ספיר במפגשם האחרון: "שאל הכול! אענה לך על הכול. אענה לך בעדינות, במרכאות, אם תשאל בעדינות, במרכאות. איזה שם תיתן לספר?" אבנרי השיב: "האיש החזק". ספיר הרהר והשיב: "אני איש חזק? מילא, עוד נדבר על כך". "למחרת מת" (עמ' 12).

ברוך לשם

הערות

1 יצחק גרינברג (2011), פנחס ספיר: ביוגרפיה כלכלית פוליטית, תל-אביב: רסלינג.

העיתונאי אורי אבנרי, שהיה חבר כנסת, סיפר כי שכנע את ספיר לעשות עמו עסקה פוליטית: תמיכה של סיעת העולם הזה במועמדותו של אפרים קציר לנשיאות תמורת ביטול חוק באדר-עופר שעסק בחלוקת עודפי הקולות בבחירות ופגע במפלגות הקטנות. אבנרי סיפר: "ספיר אמר: טוב אני הולך לגולדה [...] כשיצא ממנה] לא ניגש אלי, נראה נפול. מה שחשוב בסיפור הזה הוא ההבדל בין ספיר שנכנס לגולדה לבין ספיר שיצא מגולדה, איך ספיר הגדול התקפל בפני גולדה מאיר. ספיר שלט במפלגה, לגולדה לא היה שום בסיס פוליטי. זה קרה רק בכוח האישיות שלה" (עמ' 616-617).

פנחס ספיר היה אכן האיש החזק ביותר במפא"י, אולם תמיד כאשר עלה שמו באופן טבעי כמועמד לראשות הממשלה, כמו לאחר מותו של לוי אשכול ב-1969 והתפטרותה של גולדה מאיר ב-1974, הוא סירב. הוא הסביר לעיתונאי אריה דיסנצ'יק: "אינני מתאים לכהונה זאת ולא אקבלנה גם אם יביאו לי את הכתר על טס של זהב [...] אני מסמיך אותך בזה להודיע בשמי: 'ספיר הודיע לי כי הוא אינו מתאים לכהונת ראש הממשלה, כיוון שאינו מתמצא בענייני חוץ וביטחון'" (עמ' 580). יש להניח כי זה לא היה ההסבר היחיד, מאחר שספיר החל את